

УДК 334.75

С. М. Ніколаєнко,
асистент кафедри обліку і аудиту,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

S. Nikolaienko,
assistant of the department of accounting and auditing, the National University of Food Technologies, Kyiv

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF THE CLUSTER

У роботі автор розглядає основні передумови формування кластерів, до яких відносить наявність постачальників капіталу, забезпечення спеціалізованою робочою силою, наявність підприємств, орієнтованих на підвищення продуктивності за рахунок збільшення масштабів виробництва та багато інших. Узагальнення існуючих наробок дозволило виділити основні потенційні перешкоди щодо формування кластерних структур та певні переваги та вигоди. В результаті дослідження було виділено декілька основних сценаріїв формування кластерних об'єднань.

The author examines the basic conditions of cluster formation, which include availability of capital providers, supplying with specialized labor, availability of enterprise focused on increasing productivity by increasing the scale of production, and many others. The generalization of insights made it possible to identify the main potential barriers to the formation of cluster structures, and also their certain benefits. The study defined several key scenarios of formation of cluster associations.

Ключові слова: кластер, економічний розвиток, виробництво, переваги, перешкоди процесу формування.

Key words: cluster, economic development, manufacture, benefits, barriers formation process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією із умов ефективного розвитку підприємства як суб'єкта господарювання, галузі та економіки в цілому є розробка та реалізація певної низки заходів, що спрямовані на ефективне використання всіх наявних та прихованих ресурсів, активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності тощо.

Кластерні формування являють собою прийнятну структуру для розробки нових форм господарювання і передбачає перехід від прямого втручання органів державної влади до регулювання за допомогою опосередкованих стимулів [8].

Кластерне формування поєднує групи виробників, покупців та постачальників, які функціонують у взаємозв'язку із державними установами, асоціаціями, фінансовими та бізнес-послугами, інформаційними та комунікаційними технологіями та інфраструктурою по розвитку людських ресурсів.

Метою створення кластерів є забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності кінцевого продукту виробничої діяльності його членів на ринках [8]. Формування кластерних утворень є результатом зацікавленості його учасників в посиленні своїх конкурентних переваг, отриманні максимального прибутку від спільної співпраці та спрямоване на вивчення умов їх функціонування у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Формування кластерів в Україні — це новітній шлях перебудови економіки для виходу на новий рівень світових господарських відносин, оскільки найбільш перспективним методом підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів країни є продукування та оперативне впровадження інновацій [1; 2; 4].

Теоретичне підґрунтя до формування кластерів відображені в роботах М. Портера, М. Енрайта, Е Фезера, М.П. Войнарєнка, І.В. Пилипенка Г.Б. Клейнера та багатьох інших. Але при цьому багато питань потребують подальшого уточнення та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Принципи формування кластерів — це об'єктивно властиві процесу кластеризації відправні начала, основні закони, правила та закономірності формування кластерних утворень. Вони сприяють подоланню прогалів при формуванні кластерів та спрямовують розвиток і функціонування різних типів кластерних утворень. На підставі існуючих принципів як найважливіших критеріїв необхідності та обґрунтованості кластеризації, відбувається координація функціонування механізму регулювання відносин в кластері.

Формування кластерів передбачає вивчення основних передумов їх створення (рис 1).

Передумовою формування кластерних об'єднань є розробка та реалізація цілої низки заходів.

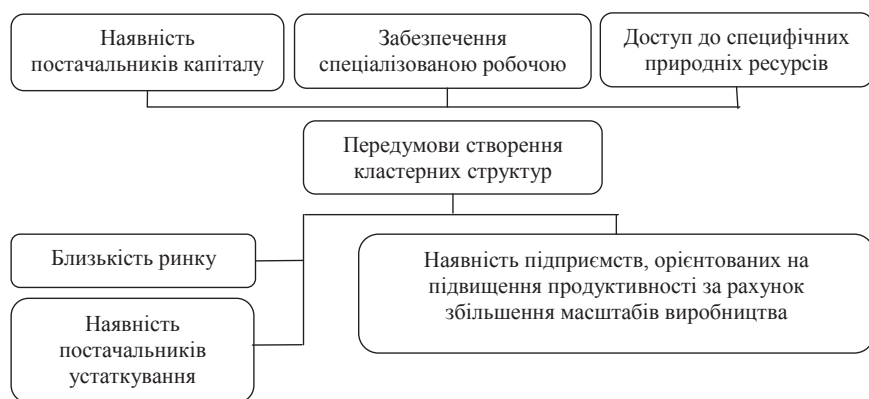

Рис. 1. Передумови створення кластерних об'єднань

Джерело: узагальнено автором на підставі [1; 2; 5].

Ці заходи необхідні для розуміння та зіставного порівняння регіональних економік, визначення можливості залучення суб'єктів господарювання до кластерного утворення та сприяння співробітництву між ними, для ефективної організації роботи кластеру та надання послуг учасникам кластеру, для розбудови спеціалізованої робочої сили та стимулювання інновацій та підприємництва, для

об'єднання.

Потенційними ризиками кластерного розвитку є і дефіцити матеріальної інфраструктури, і відсутність або труднощі доступу до капіталу, і складності із обранням лідерів кластерного утворення, і наявність слабкої нерозвиненої технологічно-інституціональної структури, і регіональна ізольованість та обмеженість при форму-

розвитку маркетингової діяльності та пошуку можливостей для брендінгу регіонів та стимулювання та реалізації інвестиційної діяльності із розподіленням ресурсів та інвестицій.

Узагальнення існуючих наробок дозволяє виділити основні потенційні перешкоди щодо формування кластерних структур. В першу чергу, досить важко досягти однакового позитивного ефекту для різних регіонів або підприємств із різною виробничою діяльністю, узгодити виробничо-господарські процеси усіх учасників кластерного

Таблиця 1. Перешкоди щодо формування кластерних утворень

№	Потенційні складності кластерного підходу	Сутність заходів
1	2	3
1.	Недосконалість нормативно-законодавчої бази	Заходи повинні бути спрямовані на законодавчу урегульованість економічної сутності кластеру, накопичення достатнього досвіду функціонуванні кластеру, розробка та впровадження чітких, дієвих методик, щодо оцінки діяльності кластеру та ідентифікації кластерного об'єднання, підвищення якості бізнес-клімату, створення психологічної готовності до кооперації тощо
2.	Складності при виборі переможців (лідерів)	Заходи повинні визначити цільову або пріоритетну галузь (підприємство) при створенні кластерного формування. Необхідно формувати інфраструктуру з надання послуг для забезпечення розвитку кластерного формування при глибокому дослідженні економічних проблем регіону
3.	Дефіцит матеріальної інфраструктури	Заходи повинні бути спрямовані на визначення напрямів залучення капітальних інвестицій та розробку оптимальної ефективної логістичної та транспортної системи, яка має сприяти безперешкодному забезпеченню учасників кластерного формування матеріально-технічними ресурсами
4.	Перешкоди або відсутність доступу до капіталу	Заходи повинні бути спрямовані на активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності при залученні додаткових ресурсів та капіталу. Вони повинні визначати підприємництво та інноваційну спроможність працівників та компаній, сприяти наданню ефективних банківських послуг та наближенню навіть самих віддалених джерел капіталу до місцевих громад
5.	Слабка технологічно-інституціональна структура	Заходи повинні бути спрямовані на визначення ефективних організаційних напрямків співпраці між учасниками кластерного формування та місцевими та/або регіональними установами. При формуванні кластерних об'єднань регіональні установи мають надавати інформацію та допомогу при оновленні технологій, економічному вивченні ринку цінних паперів та навчання і тренінгах на всіх рівнях співпраці. Висока питома вага в галузевій структурі виробництва екстенсивного напрямку
6.	Регіональна ізольованість та обмеженість	Заходи повинні бути спрямовані на розширення діапазону імпортування нової інформації та ідей між учасниками кластеру з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Розробка та впровадження новітніх передових методів щодо формування та функціонування кластеру. Розширення доступу компаній до навчання з метою досягнення будь-якої конкурентної позиції на ринку
7.	Відсутність навичок та можливостей	Розробка та впровадження навчальних програм з метою отримання навичок працівниками кластерного утворення що мають відповідати потребам роботодавців. Усунення розбіжності між кваліфікаційним рівнем наявної робочої сили та вимогами виробничого, інноваційного та організаційного процесів. Стимулювання та мотивація працівників
8.	Кластерні ієрархії	Розробка та впровадження заходів щодо рівномірного розподілу ефектів від функціонування кластерного об'єднання між його учасниками. Мінімізація залежності користі від кластеру в залежності від його величини, місця розташування, можливості застосовувати інформаційні системи та технології тощо. Усунення або мінімізація залежності результатів роботи кластеру в цілому від ефективності роботи кожного учасника окремо. Врахування особливостей економіко-фінансової діяльності кожного окремого кластеру для усунення або мінімізації похибок при проведенні порівняльної оцінки ефективності його функціонування з іншими кластерними утвореннями
8.	Залежність конкурентоспроможності підприємств-учасників кластеру від періоду створення та їх розміру	Заходи спрямовані на отримання додаткових переваг членами кластеру, які увійшли до його складу в останню чергу. Підтримка нових членів кластерних об'єднань шляхом надання інституціональної підтримки, створення спеціалізованої інфраструктури, добре розвинутої мережі та зберігання коштів. Створення рівних позицій для кластерних структур, що утворилися в різні часові періоди

Таблиця 2. Переваги формування кластерних утворень

№	Групи переваг кластерного підходу	Потенційні переваги кластерного підходу
1	2	3
1	Виробничі переваги	Підвищення ефективності збуту на підставі встановлення стійких логістичних зв'язків Значне спрощення доступу підприємств до різних видів ресурсів
2	Організаційні переваги	Ефективне забезпечення функціонування міжгалузевих зв'язків Диверсифікація економічного розвитку регіону
3	Фінансові переваги	Зниження фінансових та кредитних ризиків Підвищення стабільності і прогнозованості грошових потоків Потенційне зростання бази оподаткування
4	Інституційні переваги	Зниження трансакційних витрат на організацію діяльності, отримання інформації, забезпечення юридичного захисту, вибудування взаємин як із зовнішніми контрагентами підприємства, так із внутрішніми учасниками
5	Науково-освітні переваги	Створення інституціональних умов для залучення всіх видів ресурсів та підвищення конкурентоздатності регіону та/або галузі
6	Інформаційні переваги	Активізація інноваційної діяльності підприємств-учасників кластеру за рахунок залучення наукових закладів Розвиток інноваційного потенціалу та зменшення витрат на впровадження інновацій
		Формування інформування спільного інформаційного середовища Застосування ІТ-систем для підвищення ефективності комунікативних зв'язків

ванні та обміні інформацією між учасниками кластерного формування, і недостатність або відсутність навичок та можливостей працівників при недосконалій системі освіти, і наявність кластерної ієрархії, і неможливість усіма учасниками кластеру витримати конкуренцію (табл. 1) [4; 6; 7].

Всі ці перераховані перешкоди щодо формування кластерних об'єднань формують від недоліків кластерного процесу, до яких можна віднести надмірну концентрацію підприємств на внутрішніх зв'язках, ізолювання середовища за межами кластеру (може призвести до старіння матеріально-технічної бази та зниження її конкурентоспроможності), замкнутість кластеру (може призвести до зниження гнучкості підприємств-учасників), відсутність або недостатність конкурентів в рамках окремого кластеру (може призвести до необхідності постійного удосконалення виробничого та збутового процесу) та інші.

Але при формуванні кластерних структур необхідно врахувати певні переваги та вигоди. Вигоди від застосування кластерного підходу в економіці поділяються на прямі (наприклад, доступ та/або наявність до висококваліфікованих трудових ресурсів, що відповідають вимогам підприємства, галузі або регіону) та опосередковані (наприклад, наявність нематеріальних активів, які не переносять свою вартість на баланс, але потенційно мають більший вплив, ніж прямі вигоди) [3; 7; 8].

Переваги використання кластерного підходу можна поділити на виробничі, організаційні, фінансові, інституційні, інформаційні та науково-освітні. В таблиці 2 виділено потенційні переваги кожного з підходів.

Крім того, перевагами кластерного підходу є використання ряду можливостей. До них можна віднести можливості застосування внутрішньої спеціалізації та стандартизації, збільшення продуктивності праці, ефективного обміну ідеями, досвідом між усіма учасниками кластерного формування для формування конкурентно-

го середовища, забезпеченості зайнятості населення, розвитку інфраструктури підприємств та цілеспрямованої переорієнтації збиткових підприємств.

Але, не зважаючи на велику кількість теоретичних наробок, існує безліч невирішених питань при визначенні сутності кластеру, певних класифікаційних ознак, методичних підходів щодо його оцінки та ідентифікації. Недостатньо висвітлені та розроблені механізми методичної та методологічної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки розвитку кластерів. Відсутність відповідної координації діяльності державних та місцевих органів виконавчої влади по реалізації кластерної політики обмежує набір інструментів фінансової підтримки кластерних проектів із різноманітних джерел фінансування. На ефективний розвиток кластерів впливає рівень сприятливості підприємства до інновацій, що в свою чергу уповільнює оновлення модельного ряду продукції, що випускається та знижує рівень її споживчих якостей. Недостатній розвиток інноваційної діяльності може пояснюватися недостатньою кваліфікацією кадрів, яка прямо залежить від розвиненості механізмів безперервної освіти. Заслужує уваги удосконалення якості та доступності транспортної та інженерної інфраструктури. Таким чином, все це обумовлюють недостатній рівень організаційного розвитку кластеру через неефективність стратегічного планування та відсутність ефективності інформаційних комунікацій між учасниками кластеру.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи всі існуючі наробки можна виділити декілька основних сценаріїв формування кластерних об'єднань. У першу чергу, це процес взаємодії фундаментальної науки та розроблювачів комплексних технологічних рішень. Цей процес базується на основі створенні ефективних наукомістких та комерційно затребуваних технологій. Другий сценарій передбачає оптимізацію

вибору типу виробництва. На основі результатів опробування дослідно-експериментальних зразків продукції обирається одиничний, серійний або крупносерійний тип виробництва. Наступний сценарій визначає позиціонування даної групи підприємств на ринку за результатами досліджень попиту на кінцевий продукт. У рамках цього сценарію створюється або використовується система маркетингових мереж та дилерів, що була створена одним із підприємств-членів кластеру. Ще один сценарій формування кластерів базується на визначенні перспективності створення продукту при проведенні аналізу альтернатив реалізації та організації кластеру. Аналіз передбачає визначення та оцінку ризиків кожного із проектів на всіх етапах їх реалізації при дослідженні впливу стабільності попиту на результат реалізації проекту в залежності від вартості продукції. Характерною особливістю наступного сценарію є підготовка кадрів, що здатні працювати в умовах високої невизначеності, взаємодії носіїв широко професійних якостей, технологічної гнучкості та перепрофілювання сучасного виробництва. І останній сценарій визначає як повинен бути організований кластер. Тобто визначає всі особливості формування та розвитку кластерного утворення при взаємодії всіх технологічних груп, які утворюють технологічну основу кластеру, а саме сучасних наукових лабораторій, центрів розробки, промислово-технологічних та маркетингових груп тощо.

Література:

1. Беспалов В.А. Механизмы создания и функционирования высокотехнологических отраслевых кластеров: монография / В.А. Беспалов, В.Б. Леонтьев, Д.Б. Рыгалин и др.; ред. С.Г. Полякова. — М.: МИЭТ, 2010. — 163 с.
2. Демочкин С.В. Организационно-экономический механизм вхождения промышленного предприятия в региональный кластер / С.В. Демочкин, И.М. Степнов // Организатор производства. — 2006. — № 4. — С. 85—88.
3. Коваленко Н.М. Впровадження кластерної моделі розвитку молокопереробних підприємств харчової промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н.М. Коваленко; НУХТ. — К., 2011. — 274 с.
4. Митенев В.В. Кластер как фактор развития экономики / В.В. Митенев, О.Б. Кирик // Экономические и социальные перемены в регионе: факты, тенденции, прогноз. — Вологда: ВНКЦ, 2006. — Вып. 34. — С. 34—54.
5. Пулина Т.В. Створення і розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Т.В. Пулина; Нац. ун-т харч. технол. (НУХТ). — К., 2014. — 40 с.
6. Рябченко Ю. Кластеры как инструмент повышения конкурентоспособности региона / Ю. Рябченко // Совет по национальной конкурен-

тоспособности: круглый стол "Регионы России — инвестиционная привлекательность и кредитоспособность". — 11 июля 2006. — Президент Отель. — Режим доступа: [www.URL: http://www.docme.ru/doc/428343/prezentaciya](http://www.docme.ru/doc/428343/prezentaciya)

7. Соколенко С. І. Виробничі системи глобалізації: Мережі. Альянси. Партнерства. Кластери: Український контекст / С.І. Соколенко. — К.: Логос, 2002. — 645 с.

8. Федун І.А. Методологічні підходи до формування кластерної моделі підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві / І.А. Федун // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету "Наука й економіка". — 2013. — № 3 (31). — С. 127—132.

References:

1. Bepalov, V.A. Leont'ev, V.B. and Rygalin, D.B. (2010), *Mehanizmy sozdaniya i funkcionirovaniya vysokotekhnologichnyh otraslevykh klasterov* [The mechanisms for the creation and functioning of the high-tech industry clusters], MIET, Moskva, Rossija.
 2. Demochkin, S. V. and Stepnov, I. M. (2006), "Organizational-economic mechanism of occurrence of industrial enterprises in the regional cluster", *Organizator proizvodstva*, vol. № 4, pp. 85—88.
 3. Kovalenko, N. M. (2011), "The introduction of the cluster model of development of the dairy food industry", abstract of kand. ekon. nauk dissertaton, ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy, Natsional'nyj universytet kharchovykh tekhnolohij, Kyiv, Ukraine.
 4. Mitenev, V.V. and Kirik, O.B. (2006), "The cluster as a factor of economic development", *Jekonomicheskie i social'nye peremeny v regione: fakty, tendencii, prognoz*, vol. 34, pp. 34—54.
 5. Pulina, T. V. (2014), "The creation and development of cluster associations of food industry enterprises", doctor Thesis, ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy, Natsional'nyj universytet kharchovykh tekhnolohij, Kyiv, Ukraine.
 6. Rjabchenko, Ju. (2006), "Clusters as a tool for improving the competitiveness of the region", *Sovet po nacional'noj konkurentosposobnosti: kruglyj stol "Regiony Rossii — investicionnaja privlekatel'nost' i kreditosposobnost"*, available at: URL: <http://www.docme.ru/doc/428343/prezentaciya> (Accessed 11 ijulja 2006).
 7. Sokolenko, S. I. (2002), *Vyrobnychi systemy hlobalizatsii: Merezhi. Al'iansy. Partnerstva. Klasteri: Ukrain's'kyj kontekst* [The production system of globalization: Networks. Alliances. Partnerships. Clusters: Ukrainian context], Lohos, Kyiv, Ukraine.
 8. Fedun, I.L. (2013), "Methodological approaches to the formation of the cluster model innovation and increase investment activity in agricultural production", *Naukovo-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu "Nauka j ekonomika"*, vol. 3 (31), pp. 127—132.
- Стаття надійшла до редакції 12.01.2015 р.*